

A HUMÁN ERŐFORRÁS SZEREPE A VERSENYKÉPESSÉGBEN

EFFECT OF THE HUMAN RESOURCES ON THE COMPETITIVENESS

NAGY TÜNDE ORSOLYA tudományos segédmunkatárs
Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar

ABSTRACT

The localization appears more emphatically in the economy forming and transforming as a result of globalization, the economic role of regions and sub-regions is increasingly appreciated. In addition to the treatises researching the corporate and national competitiveness, more and more researches spring up which examine the competitiveness at regional level. At whatever level we examine the competitiveness, the knowledge in the people's head has a prominent importance. In spite of this, the domestic researches dealing with the examination of regional development do not emphasize the role of knowledge, examining it in the human resource system is less typical. However, the human resource is not a simple totality of the human factors, more than that, it is significantly formed by the social conditions and the institutional system as well. It is necessary to present the human resource together with its mechanisms of action and the factor system influencing mostly. Namely, the aim of this treatise is to present the regional factors effecting on the human resource and to examine its effect on the regional competitiveness through the example of Northern Great Plain region.

1. Bevezetés

A versenyképesség fogalmának meghatározása nem könnyű feladat, a szakirodalomban máig nem található egységes, mindenki által elfogadott definíció. A tartalmi különbségek alapvetően abból származnak, hogy a definíciók a versenyképesség különböző szintjére vonatkoznak. A legtöbbször vállalati és nemzetgazdasági szintre vonatkozóan fogalmazták meg versenyképesség-definícióikat. Czákó Erzsébet például a vállalati szintű versenyképesség széles körben elfogadott definícióját alkotta meg, mely szerint a „vállalati versenyképesség a vállalatnak azon képessége, hogy a társadalmi felelősség normáinak betartása mellett tartósan tud olyan termékeket és szolgáltatásokat kínálni a fogyasztóknak, amelyeket azok a versenytársak termékeinél (szolgáltatásainál) inkább hajlandók a vállalat számára nyereséget biztosító feltételek mellett megfizetni. Ezen versenyképesség feltétele,



hogy a vállalat legyen képes a környezeti és a vállalaton belüli változások érzékelésére és az ezekhez való alkalmazkodásra, a versenytársaknál tartósan kedvezőbb piaci versenykritériumok teljesítésével” (Czakó, 2005:11). Chikán Attila nemzetgazdasági versenyképesség-definíciója szerint a nemzetgazdasági versenyképesség „egy nemzetgazdaság azon képességét jelenti, hogy a nemzetközi kereskedelem támasztotta követelményeknek megfelelően úgy képes létrehozni, termelni, elosztani és/vagy szolgáltatni termékeket, hogy közben saját termelési tényezőinek hozadéka növekszik” (Chikán, 2006:43).

A vállalati és országos versenyképességet kutató tanulmányok mellett egyre több regionális szintű versenyképességet vizsgáló kutatás születik. A globalizáció hatására formálódó, átalakuló gazdaságban egyre hangsúlyosabban jelenik meg a lokalizáció, a régiók, kistérségek gazdasági szerepe mindinkább felértékelődik.

Bármely szinten is fogalmazzuk meg a versenyképesség definícióját, országos, régiós vagy akár vállalati szinten vizsgáljuk a versenyképességet, a humán erőforrás kiemelkedő jelentőséggel bír. A közgazdaságtudományban a '70-es években, az endogén növekedésméletekben bukkant fel először a humán erőforrás, mint a fejlődés egyik lehetséges motorja, azonban ekkor még főként a gazdasági szerkezetben meglévő különbségeket tartották a fejlődésbeli különbségek fő okának. A '90-es évektől kezdődően, a dinamikus változó gazdasági környezetben egyre inkább hangsúlyozzák az emberek fejében lévő tudás jelentőségét, versenyképességre gyakorolt hatását (EC, 2004). Romer növekedésméletében megfogalmazza, hogy az emberi tudás a tőke meghatározó formája, mely a gazdasági növekedést jelentős mértékben befolyásolja, továbbá a neoklasszikus nézetekkel ellentétben a technológiai változások hatását is elismeri. Kiemeli, hogy a technológiai változások az emberi erőforrásba történő befektetéssel szoros kapcsolatban állnak, annak hozamaként jelentkeznek (Romer, 1990). Ezzel összhangban a regionális fejlődést vizsgáló elméletek is csak a '90-es években kezdtek foglalkozni a humán erőforrás regionális versenyképességre gyakorolt hatásával.

A 20. század végétől kezdődően valamennyi közgazdaságtani elméletben megjelenik az a gondolat, hogy a különböző nemzet-, regionális gazdaságok versenyelőnye elsősorban azok tudás-előállítási és -hasznosítási képességén alapul. Napjainkban már a vállalati versenyképesség alapjának szintén a tudást tekintik, általa olcsóbb, jobb minőségű termékek, szolgáltatások állíthatóak elő, a vállalat belső folyamatainak hatékonysága nagymértékben fokozható.

Megfigyelhető, hogy a regionális fejlődés vizsgálatával foglalkozó hazai kutatások a tudás szerepét nem emelik ki megfelelő mértékben, a humán erőforrás rendszerben történő vizsgálata kevésbé jellemző. Jelen tanulmány célja a humán erőforrásra ható területi tényezők bemutatása, a regionális versenyképességre gyakorolt hatásuk vizsgálata az Észak-alföldi régió példáján keresztül.



2. Az Észak-alföldi régió helye a versenyképességi sorrendben

Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyét magában foglaló Észak-alföldi régió területe 17 729 km². Ebben a régióban él Magyarország lakosságának több mint 15%-a (Baranyi, 2008). Az Észak-alföldi régió természetföldrajzi adottságai rendkívül kedvezőek, ennek ellenére a régiók versenyképességi sorrendjében utolsó előtti helyen áll, ahogyan azt az 1. táblázat mutatja. Az Európai Unió gyakorlatának megfelelően a regionális versenyképesség a tanulmányban az egy lakosra jutó GDP (gross domestic product) értékével kerül kifejezésre. A rendelkezésre álló legfrissebb, 2013-as adatok szerint az Észak-alföldi régióban az egy lakosra jutó GDP az országos átlagnak csupán a 63,5%-át tette ki, a három legfejlettebb régióra jellemző átlagos értéknek pedig csak az 54%-át.

1. táblázat: A GDP értéke és megoszlása régiók szerint 2013-ban
Sheet 1: Value and distribution of GDP by regions in 2013

Régió	GDP, M Ft.	Megoszlás, %	Egy lakosra jutó GDP, E Ft.
Közép-Magyarország	14 276 343	47,83	4 824
Nyugat-Dunántúl	3 058 743	10,25	3 106
Közép-Dunántúl	2 907 060	9,74	2 712
Dél-Alföld	2 679 143	8,98	2 086
Dél-Dunántúl	1 877 874	6,29	2 038
Észak-Alföld	2 850 304	9,55	1 916
Észak-Magyarország	2 196 792	7,36	1 857
Ország összesen	29 846 259	100,00	3 017

Forrás: Saját szerkesztésű táblázat (KSHa; KSHb) alapján

A KSH területi, idősoros éves adatai szerint a Közép-magyarországi régió a rendszerváltás óta töretlenül fejlődik. A vidéki régiók közül pedig Közép- és Nyugat-Dunántúl fejlődik az országos átlagot meghaladó mértékben. Az Észak-alföldi és az Észak-magyarországi régió a '90-es évektől kezdődően fejlettségi sorrend végén áll. Lemaradásuk évről évre növekszik, annak ellenére, hogy az Európai Unió nagy figyelmet fordít a hátrányos gazdasági helyzetben lévő területek felzárkóztatására.

3. A humán erőforrást befolyásoló területi tényezők

A humán erőforrás nem egyszerűen az emberi tényezők összessége, több annál, a társadalmi feltételek, az intézményrendszer is jelentős mértékben alakítja. Elen-



gedhetetlen a hatásmechanizmusaiival, leginkább befolyásoló tényezőrendszerekkel együtt történő bemutatása. A humán erőforrást leginkább befolyásoló területi tényezők (Rechnitzer – Smahó, 2005) alapján:

- az emberi tényezők;
- az életminőség;
- a tudás- és ismeretközlés hálózata;
- valamint a településhálózat.

Az emberi tényezők leginkább a népességgel, annak alakulásával, képzettségével jellemezhetőek. Ez a tényező tovább vizsgálható munkaerő-piaci jellemzők segítségével, például az aktivitás, a munkanélküliség mértékével, a foglalkoztatás szerkezetével. Az életminőség tekintetében a kultúrának, a társadalom aktivitásának, a régióhoz való kötődésnek van nagy jelentősége, mely összességében a fejlődés mozgatórugója lehet. A tudás- és ismeretközlés hálózatának hatékonysága, a különböző szintű iskolai képzés színvonala, a kutatás-fejlesztés intenzitása szintén döntő jelentőségű adott régió humán erőforrásainak alakításában. A településhálózat milyensége függ adott térség fejlettségétől, de annak sajátosságai szintén visszahatnak, jelentősen befolyásolják a további fejlődést. Hangsúlyozandó, hogy az egyes tényezők vizsgálatakor csak azok az alkotóelemek kerülnek bemutatásra, melyekkel kapcsolatban rendelkezésre állnak területi bontású statisztikai adatok.

3.1. Emberi tényezők

A népességadatokat tekintve erőteljes fogyás jellemzi hazánkat. Valamennyi területre, településkategóriára jellemző, hogy nem haladja meg az élve születések száma a halálozások számát, a népességcsökkenés és az elöregedés az ország egészét, fejlett és kevésbé fejlett területeit egyaránt érinti (2. táblázat).

A 2. táblázat adatait tekintve jól látható, hogy a Közép-magyarországi régió kivételével valamennyi régióban jelentősen csökkent 2008 és 2014 között a 0-14 és a 15-64 év közötti lakosság száma és aránya. A 0-14 év közötti korosztály népességben belüli száma átlagosan ezekben a régiókban 9,27%-kal, a 15-64 év közöttiek száma pedig 5,26%-kal csökkent. Az egyes régiók között jelentős különbségek tapasztalhatóak, a 0-14 éves korosztályt tekintve a Nyugat-dunántúli régióban 4,52%-os csökkenés történt 2008 és 2014 között, míg az Észak-alföldi régióban a csökkenés mértéke meghaladta a 10%-ot. A 65 év felettiek száma és aránya valamennyi régióban folyamatosan emelkedik.

A 2008 és 2014 között bekövetkezett arányváltozásoknak nyilvánvaló okai vannak, a jellemző demográfiai folyamatok mellett a Közép-magyarországi régió, valamint a fejlettebb dunántúli területek egyre vonzóbbak, egyre inkább jelentenek lehetséges alternatívát, élhetőbb környezetet, több lehetőséget a boldogulni vágyó fiatalok számára. Ez a tendencia évről évre megfigyelhető, a vidék egyre inkább kezdi elveszíteni lakosságmegetartó erejét. A folyamat megállításához a jövőben számos és jelentős változásra lenne szükség.



**2. táblázat: A régiók lakosságának száma korcsoportonként
2008-ban és 2014-ben**

**Table 2: Number of the population of the regions by age
groups in 2008 and 2014**

Régió	2008			2014		
	0-14 év	15-64 év	64-x év	0-14 év	15-64 év	64-x év
Közép-Magyarország	415 078	2 005 843	476 396	438 004	2 009 499	536 230
Nyugat-Dunántúl	140 977	695 065	161 897	134 606	672 523	176 796
Közép-Dunántúl	163 615	770 733	170 493	151 318	725 119	186 971
Dél-Alföld	194 973	912 834	226 699	174 612	854 000	242 428
Dél-Dunántúl	140 596	660 184	159 308	125 335	612 901	170 894
Észak-Alföld	255 195	1 034 571	224 254	227 878	1 010 389	241 255
Észak-Magyarország	198 368	833 474	204 848	175 433	779 722	209 658
Ország összesen	1 508 802	6 912 704	1 623 895	1 427 186	6 664 153	1 764 232
Ország mindösszesen	10 045 401			9 855 571		

Forrás: Saját szerkesztésű táblázat (KSHc) alapján

A munkaerőforrást érintő regionális különbségek a következő években még látványosabbak lesznek, hiszen legdinamikusabban a kedvezőtlenebb helyzetű régiókban csökken a 15-64 év közötti korosztály száma és aránya. A folyamat hatása tovagyűrűzik, a lakosság aktív része elhagyja a vidéki régiókat, csökken a munkaképes korú népesség, ami településműködtetési problémákhoz is vezethet, az egészségügyi, szociális szolgáltatásokat érintő megnövekedett igényt az elszegényedő önkormányzatok nem lesznek képesek kielégíteni, nem tudják fedezni az intézmények korszerűsítését, más szolgáltatások kihasználtsága ezzel szemben jelentősen mérséklődik.

A rendszerváltás után látványosan emelkedett a magyar népesség iskolázottsága országos és regionális szinten egyaránt. A magasabb, főiskolai, egyetemi végzettséggel rendelkezők a legmagasabb arányban természetesen a központi régióban vannak jelen (majdnem 50%), a többi régiót tekintve a magasabb iskolai végzettségűek térbeli eloszlása egyenletesnek tekinthető. Legfeljebb az általános iskola 8. osztályát, illetve szakmunkásképzőt, szakiskolát végzettek eloszlása azonban jelentős területi egyenlőtlenségeket mutat. Kiemelendő, hogy a 2012-es KSH adatok szerint az Észak-Alföldön a legmagasabb a legfeljebb az általános iskola 8. osztályát elvégzettek aránya (14,2%) (KSH, 2013).

3.2. Az életminőség

A modernizálódó társadalmakban az életminőségre egyre nagyobb mértékben hatnak a lokális közösségek, meghatározóvá válik azok aktivitása. A lokális közösségek regionális sajátosságai a civil szféra szervezetein keresztül ragadhatóak



meg, a különböző céllal alakult alapítványok térbeli megosztottsága hatással lehet a lakosság anyagi helyzetére, kulturális értékeire, tradícióira. A központi régióban működött és működik ma is a legtöbb nonprofit szervezet, ebben a régióban a legmagasabb az ezer lakosra jutó értékük. A nonprofit szervezetek sűrűsége egyenletesnek tekinthető, jelentős különbség csak Budapest és a vidék között figyelhető meg, nem meglepő hisz Budapest népessége, gazdasági, igazgatási tömege vonzza a nonprofit szervezeteket. A nonprofit aktivitás és a település hierarchiában elfoglalt helye között függvényszerű kapcsolat van, a főváros mellett a megyeszékhelyek tekinthetőek a civil szerveződés magterületeinek.

Az életminőség másik kifejeződési formája a területi identitás. Területi identitáson az egyének térhez való kötődését, annak különböző megnyilvánulásait értjük, melyek általában meghatározott, földrajzilag is körülhatárolható területre vonatkoznak (Somlyódyne Pfeil, 2007). A közgondolkodásban a régióknak még nincsenek hagyományaik, belső kohéziójuk nem elég erős, így regionális identitásról aligha beszélhetünk. Napjainkban egyre inkább jellemző az adott település iránt felerősödő elkötelezettség. Jelen tanulmányban nem elemezhető a lakosság adott térséghez, régióhoz való kötődése, erre vonatkozóan országos tanulmányok sem állnak rendelkezésre.

3.3. Tudás- és ismeretközlés hálózata

A tudás- és ismeretközlési hálózat eloszlása, annak minősége nem egyenletes, jelentős területi sajátosságokat mutat. Az általános iskolák térszerkezete a megszokott struktúrával ellentétben, az alföldi területeken magasabb az általános iskolával rendelkező települések száma, mint a Dunántúlon. A középiskolai hálózatok tekintetében a főváros szerepe meghatározó, emellett a vidéki régiókban eltérő típusú középiskolai oktatás jellemző. Az Észak-alföldi régióban például a gimnáziumi hálózat dominál, a Dunántúlon inkább a szakközépiskolai hálózat, mivel ott a szakmunkásképzésnek nagy hagyományi vannak. A rendszerváltás után a felsőfokú képzésbe bekapcsolódott hallgatók száma ugrásszerű emelkedésnek indult, Budapest meghatározó szerepe mellett minden megyeszékhely, másodlagos centrum rendelkezik felsőoktatási intézménnyel. Eloszlásuk azonban nem egyenletes. 67 államilag elismert felsőoktatási intézmény közül 37 az Közép-magyarországi régióban működik, a Közép-Dunántúlon 9. A hátrányos gazdasági helyzetben lévő régiókban ennél kevesebb, az Észak-alföldi régióban például 5 felsőoktatási intézmény működik (Oktatás, 2015). A hallgatók számának megtöbbszöröződése nem járt együtt az oktatói létszám jelentős emelkedésével. Általánosságban elmondható, hogy a vidéki felsőoktatási centrumoknak a minősített szakemberállománya jóval alacsonyabb. A regionális különbségeket, a főváros kiemelkedő szerepét leglátványosabban a MTA köztestületi tagjainak területi megoszlása fejezi ki. Az MTA köztestületi tagjainak illetősége több mint 60%-ban Budapesthez, valamint annak vonzáskörzetéhez köthető, Budapest mellett Szeged és Debrecen szerepe a meghatározó (MTA).





A tudás forrása a folyamatos kutatás-fejlesztési tevékenység, a regionális versenyképesség általa jelentősen fokozható. A kutatás-fejlesztésre fordított források mértéke fontos indikátora egy terület fejlettségének, versenyképességének. A kutatási-fejlesztési ráfordítások folyó áron számított értéke az ezredfordulót követően folyamatosan emelkedett, a régiók szerint besorolható összege 2013-ban összesen 414 714,1 M Ft volt. Ennek az összegnek több mint 60%-át a Közép-magyarországi régióban fordították K+F tevékenységre. Ez nem meglepő, hiszen a kutatási-fejlesztési tevékenység területi különbségeinek alakulásában legfontosabb szerepet adott régió innovatív tevékenységet folytató vállalkozásainak száma, valamint a felsőfokú képzés intézményrendszerének kiépítettsége, kutatási tevékenysége játszik. 2013-ban szintén ebben a régióban működött a legnagyobb létszámú kutatóhelyek több mint 50%-a. Az Észak-alföldi régióban a kutató-fejlesztő helyek csupán 9,58%-a működött, a foglalkoztatottak számított létszáma pedig 2 624 fő volt. Ebben az évben Nyugat-Dunántúlon a vállalkozói, Közép-Dunántúlon a külföldi források bővülése jelentősen élénkítette a K+F tevékenységet. Emellett jelentős vállalkozói forrásbővülés történt az Észak-alföldi régióban is Debrecen nagy múltú kutatási bázisai, vállalkozói fejlesztései révén (KSH, 2015).

3.4. Településhálózat

A humán erőforrás és a településhálózat kapcsolatát tekintve meghatározó annak intézményrendszere, működése, gazdasági és társadalmi jellege. Hatással van a humán erőforrás szerkezetére, területi sajátosságaira. Lényegében a centrumterületen elhelyezkedő városok azok, melyek koncentrálják a gazdaság szereplőit, annak intézményrendszerét, ezáltal vonzzák a népességet, térbeli mozgásuk erőteljesen alakítja a regionális folyamatokat. A '90-es évek végétől kezdődően mondható el az, hogy a modern üzleti, gazdasági szolgáltatásokat nyújtó intézmények kezdtek egymásra épülni, a városhálózat tagozódását érintő befolyásuk a közszolgáltatásokhoz kötődő intézmények befolyását fokozatosan kezdte felülmúlni. A piaci-fogyasztási tényezők városhálózat alakító szerepe mellett egyre jobban felértékelődött a város megközelíthetősége. A közlekedési kapcsolatoknak jelentős szerepe van a városhálózat egyes elemeinek modernizációját tekintve, az autópályához közel kerülő városok a jövőben bekerülnek az átalakuló, helyzetükön javítani tudó települések közé. A szerkezeti változások gyors ütemben fognak jelentkezni, gyorsuló intenzitással jelennek meg a piaci szolgáltatások és intézményeik, végső soron pedig ezek a települések vonzóbbá válnak a gazdasági szereplők számára. A KSH által közölt legfrissebb, 2012-re vonatkozó adatok alapján Magyarországon a települések csupán 14%-áról érhető el tíz percen belül autópálya, ezeknek a településeknek több mint negyede Dél-Dunántúlon található. Az alföldi települések kevesebb mint 5%-a fekszik ilyen közelségben valamely autópályához. A sugaras szerkezet oldására és a periférikus területek gazdasági elmaradottságának enyhítésére megoldást jelenthetne a gyorsforgalmi utak haránt irányú kiépítése.





Az új ismeret, technológia terjedése szoros kapcsolatban van a városok társadalmi-gazdasági fejlettségével, az úgynevezett infokommunikációs infrastruktúra ellátottság hatással van a városok további fejlődésére. Általánosságban elmondható, hogy a centrumtelepülések, megyeszékhelyek, megyei jogú városok, regionális központok ebben a tekintetben is kiemelkedő jelentőségűek, ezeken a településeken vannak legnagyobb számban jelen az infokommunikációs szektorhoz kötődő vállalkozások. A városok mérete mellett fontos azok földrajzi elhelyezkedése (leszakadó, stagnáló, vagy dinamikusan fejlődő régióban helyezkedik-e el), speciális jellemzői, mint fővárosi agglomerációhoz való tarozás, felsőoktatási központok megléte. Elmondható, hogy a magyar városok közül körülbelül 10% tekinthető infokommunikációs szempontból igazán fejlettnek, 30%-a a kis-és közép méretű városoknak fejlődő tendenciát mutat, a városok körülbelül 60%-a azonban kifejezetten fejletlennek mondható. A legfejlettebbnek tekinthető városok a Budapestet körülvevő agglomerációs gyűrűben, valamint a Dunántúl északi és nyugati területekein találhatóak, ezzel szemben az ország déli és keleti felén elhelyezkedő városok jelentős része a leszakadó kategóriába tartozik. Nagy jelentősége van annak, hogy egy város milyen mértékben képes a tudás alapú megújulásra, milyen gazdasági és iskolázottsági, valamint innovációs paraméterekkel rendelkezik. E tekintetben nagy eltérések tapasztalhatóak, a városok többsége jelentős lemaradással küszködik, egyáltalán nem rendelkezik a lokális jellegű megújulási folyamatokat megalapozó gazdasági, társadalmi, oktatási és kulturális adottságokkal. Jellemzően Magyarország lemaradó régióiban néhány kiemelkedő teljesítményű nagyvároshoz egy relatíve alulfejlett városhálózat csatlakozik (Csizmadia et al., 2003).

4. Összegzés

A humán erőforrás, mint a gazdaság és társadalom fejlesztésének egyik lehetséges dimenziója tartalmában igen összetett, teljes körű, tudományos alapos-sággal történő vizsgálata rendkívül nehéz. Regionális megközelítésben, ha lehet még összetettebb feladat, hiszen nem felejtkezhetünk el adott területen meglévő érték-hordozókról, melyek áttételesen hatnak a humán erőforrás milyenségére, formálják azt. A hatás mértéke számos tényezőtől függ, a terület elhelyezkedésétől, jellemző gazdasági szerkezetétől, intézményhálózatának működésétől, népesség összetételétől. A humán erőforrások regionális vetületben történő vizsgálata során épp ezért a hagyományos adatértékelési eljárásokon túl szükséges lehet esettanulmányok készítése, mintavétel is, így lehetővé válik a tényezők összefüggéseinek pontosabb feltárása.

A humán erőforrás és a gazdaság regionális szerkezete jelentős mértékben összefügg, a gazdasági struktúra hat a humán erőforrás területi szerkezetére. Ez a hatás a humán erőforrás extenzív mutatóin keresztül érhető tetten, mint például a képzettség vagy a foglalkoztatás szerkezete. Az életminőség, kultúra, társadalmi



aktivitás mutatóit a gazdasági feltételek mellett adott egység egyéb erőforrásai is befolyásolják.

A régiók között nem történik kiegyenlítődés, épp ellenkezőleg új típusú szakadékok kezd kialakulni, melyet a tudás alapú megújulás képességének léte vagy hiánya teremt. Az új tudás a fővárosban és a regionális központokban koncentrálódik. A főváros-vidék megosztottsága mellett megfigyelhető a kelet és nyugat kettőssége is. A nyugati régiók nagyobb mértékben koncentrálták ezen erőforrásukat, mint az ország keleti, déli térségei. A gazdaságilag lemaradó régiók, így az Észak-alföldi régió esetében is kitörési pont lehet az előnyökre épülő regionális koncepciók felvázolása és következetes véghezvitele, melynek meghatározó eleme kell, hogy legyen a régió humán erőforrásának fejlesztése. Ehhez szorosan hozzákapcsolódik az intézményhálózat átalakítása is. A humán erőforrás megújítása hosszú időt vesz igénybe, regionális szinten az intézményi keretek alakítása, lokális szinten az életminőség, valamint az innovációs környezet alakítása lehet a cél. A humán erőforrás tartós és térben egyenletes megújításához összehangolt nemzetpolitikai, regionális és lokális szinten megvalósított intézkedések szükségesek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Baranyi Béla (2008): Regionalizmus Magyarországon. In: Baranyi Béla szerk. (2008): Észak-Alföld. Dialóg Campus Kiadó. Pécs-Budapest. pp. 25-37.
- Chikán Attila (2006): A vállalati versenyképesség mérése. Pénzügyi Szemle. 51. évf. 1. sz. pp. 42-54.
- Czakó Erzsébet (2005): Versenyképességi programok néhány tanulsága a kormányzati szféra számára – az Ír Versenyképességi Tanács és a Lisszaboni Stratégia. Versenyben a Világgal 2004 – 2006. 11. sz. műhelytanulmány. Versenyképesség Kutató Központ, Budapest. p. 34
- Csizmadia Zoltán – Grosz András – Rechnitzer János (2003): A városhálózat tagozódása az infokommunikációs infrastruktúra alapján az ezredfordulón. Tér és Társadalom. 17. évf. 3. sz. pp.145-197.
- EC (2004): A new partnership for cohesion. Convergence, competitiveness, cooperation. Third report on economic and social cohesion. European Commission, Brüsszel. p. 206
- KSH (2013): A foglalkoztatottság és a munkanélküliség regionális különbségei, 2012. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/debrecenfogl munk12.pdf>. Adatok letöltve: 2015 szeptember.
- KSH (2015): A gazdasági folyamatok regionális különbségei, 2013. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/debrecengazdfejl/debrecengazdfejl13.pdf>. Adatok letöltve: 2015 szeptember.
- KSHa Táblák (STADAT): Idősoros éves, területi adatok. Bruttó hazai termék. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpt012b.html. Adatok letöltve: 2015 szeptember.
- KSHb Táblák (STADAT): Idősoros éves, területi adatok. Egy főre jutó bruttó hazai termék. https://www.ksh.hu/stadat_eves_6_3. Adatok letöltve: 2015 szeptember.
- KSHb Táblák (STADAT): Idősoros éves, területi adatok. Népeség, népmozgalom. A lakónépeség korcsoport szerint. https://www.ksh.hu/stadat_eves_6_1. Adatok letöltve: 2015 szeptember.
- Magyar Tudományos Akadémia. Köztisztületi tagok. [http://mta.hu/koztisztuleti_tagok/?tag_kereso_sbmt=1°ree\[\]=4°ree\[\]=2](http://mta.hu/koztisztuleti_tagok/?tag_kereso_sbmt=1°ree[]=4°ree[]=2). Adatok letöltve: 2015 szeptember.
- Oktatás: Államilag elismert felsőoktatási intézmények. http://www.oktatas.hu/felsooktatasi/felsooktatasi_intezmenyek/allamilag_elismert_felsookt_int. Adatok letöltve: 2015 szeptember.



- Rechnitzer János – Smahó Melinda (2005): A humán erőforrások regionális sajátosságai az átmenetben. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest. p. 83.
- Romer, Paul Michael (1990) Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*. 98. évf. 5. sz. pp. 71–102.
- Somlyódyné Pfeil Edit (2007): Mozaikok a regionális identitás értelmezéséhez. *Tért és Társadalom*. 21. évf. 4. sz. pp. 57-71.

